

A KÖZÉP MAROSVÖLGY ŐSTÖRTÉNELMI NEVEZETESSÉGŰ
BARLANGJAI.

Téglás Gábor, főredlisk. igazgatótól.

A Közép Marosvölgy ősidők óta élénken részt vett a nagy magyar Alföld és az erdélyi medence közt végbe ment népmozgal-
makban, melyeknek ugyszólva kapuját, vagy mondhatnám országut-
ját nyitá meg itt a természet. Már a történetírás atyja Herodotos¹⁾
hirt vesz az arany kedvelő, puhálkodni szerető marosmenti agathyr-
sekről s Róma hódító legionáriusait a legszívósabb ellenállás, a leg-
sűrűbb erődítési vonal a Marosvölgyében tartóztatja fel, s a diadal-
mas bevonulás után Traján császár a lerombolt dák erődök helyén
itt létesíti a legvirágzóbb gyarmatait.

E köztudomású historiai adatok alapján méltó reménységgel
fogtam 1881-ben a Maros jobb és balparti-helységeiben előzetesen
kinyomozott barlangok felkutatásához, teljesen indokoltnak ígérkez-
vén abbeli feltevésem, hogy ha valahol, első sorban azokban lap-
panghatnak a legrégebb lakosság háztartási és egyéb emlékei. Vizs-
gálódásom sorrendjét a mészképletek helyrajzi egymásutánja szabván
meg, a régi Krassómegeye területén Pozsega községnél, közvetlen a
Maros balpartján vettem fel a kutatások fonalát s onnan a Hegyes
Drocsa-Pietroszától keletnek fel a Gyulafehérvárnál végző Ompoly-
völgyéig haladtam el, részletesen átkutatva a körös-bányai, boiczai
és gyógyvidéki hegységek mészképleteiben kialakult barlangokat. —
Működési szinterem illetéknép az erdélyi Érczhegység övébe esett,
de a Ruska-Pojána-csoport keleti lejtőjére is átterjeszkedtem.

Mindkét csoportban jelentékeny barlang felfedezése jutalmazá
fáradozásimat; bár meg kell vallanom némi lehangoltságot ébresztett
bennem eleinte az a tapasztalat, hogy az ősember emlékei nem mu-

¹⁾ Herodotos IV. 78.

tatkoztak ohajtott bőségben és gyakorisággal. Ámde most, midőn egy kiterjedt vidék barlangjai felett elmélkedem, bizonyos topographiai szabályszerűséget ismerek fel e barlangtelepek elosztásában s a gyérszámu cultur maradványokat az erdélyi felföld történelem előtti népáradatának irányvonalaira nézve fontos utjelzőkként vagyok hajlandó minősíteni. Mindenekelőtt a valószínűség minden attributumával arra a végkövetkeztetésre érzem magamat kutatásaim alapján feljogosítva: hogy a Maros mentén előhaladt törzsek ősidők óta bizonyos traditionaliter kialakult völgyoszorosokon hatoltak az Érczhegység belsejébe s ott az első telepések a természettől védett, mindennemű meglepetés ellen biztosító nagy távolságra kilátást nyújtó szirttetőket s a szirtoszorosokon uralgó barlangos odukat szállották meg.

Igy a Soborsintól—Gyulafehérvárig tartó szakaszon, tehát 170 kilométernyi hosszúságban, a Maros jobb partjától számítva következő völgyekre alkalmazható fennebbi végkövetkeztetésem:

1. A Zám mögött alig 10 kilométerre kialakult godinesdi völgy, melynek fejenél egy barlang és sziklatelep őrizte meg az ősember emlékét, s mely völgy a körösbányai hegység déli lejtőjébe vágódva egy viszonylag alacsony nyergen kényelmes átjárót biztosított a Fehér-Körös völgyére. Ez átjáró rayonjába Guraszáda Boj faluk irányában a maros-illyei medenczébe is beesett.

2. Innen husz kilometer távolságra a Déváról Brádra irányuló postaut derekán Karácsonfalva (Kreesunyesd) Boicza közt alig öt kilometer hosszúságban jelentkező festői szirtszoros átellenes falában sikerült újabb culturmaradványokra bukkannom, hol összesen hat barlang őrizte meg a praehistoricus ember emlékét. E barlangok jelentékeny vidékre kiterjedő háttérében a neolith ember háztartása maradványai mellett a bronzkort is képviselve találjuk, de már a Brádra lejtő éjszaki oldalán Pogyele falunál, hol barnakőkutatás közben akadtak 1866-ban egy kisebb szabásu bronzleletre.

A szóban forgó szoros ősidők óta legjártabb és népesebb útját képezheté a Fehér-Körös és Marosnak nevezetesen a nagyági Csetrás hegységnek délre tekintő lejtőin Füzes-Barbura, Magura, Csértés-Hondol, Kéménd, Arany s Rápol t sűrű egymásutánban előnkbe tárják a praehistoricus települések bizonyítékait s a Piskivel szemben sajátos kupdad formájával minden turistának azon-

nal szembeötlő aranyi-kuphegy igen jellegzetes. acropolisa a történelem előtti időknek. Közvetlen a Maros partvonalából szökel elé Csigmónál az a földerődítvény, melyre a rómaiak egyik katonai tábora — castrum stativum — helyezkedett s melynek hivatásába tartozhatott kiszámíthatatlan nagy idők óta az Algyógytól észak-nyugatra feltáruló völgyrendszer elzárása. Valóságos kulcsát képezheté ez ősi erősség annak a 36 kilométerre kialakult völgy csoportnak, mely három párhuzamos ágazatain nyugatra a boiczai medencébe, észak-nyugatra a Fehér-Körös felső völgyére, s észak felől Zalatnánál az Ompolyra, sőt a Groháshegyen az Érczhegység szívéhez: a verespataki aranyhegyekhez s illetéknép az Aranyoshoz elszolgál. Ha bármint primitív társadalmi alakulást a korból feltételezhetünk, az góczpontját e völgy csoportban birhatá, honnan le Zámig s fel az Ompolyig erős kézzel legkönnyebben össze lelete fogni az apróbb törzseket.

Részemről az aranybányászat történetében is fontos feladatokat tulajdonítok e völgy csoportnak s meg vagyok győződve, hogy elébb közvetíté az Aranyos és Körösmenti aranymosások zsákmányát, mint bármely másik völgy s a kincssóvár kalmárok, vagy hódítók, innen kapták a Marosból indulva legkönnyebben kézügybe vágyaik célpontját. Ide kalauzolniak nagy kerülőből a kő- és bronzkori emlékek s nem esetleg, hanem a jelzettem szerepből következő természetszerű jelenség, hogy éppen átellenben a tordosi magaslaton találta Torma Zsófia¹⁾ nagyérdemű régész nőnk azokat a meglepő kultúrtárgyakat, melyek míg egyfelől egy nagy s a szellemi élet jelentékeny magaslatára emelkedett, mondhatni metropolis jellegű telep kétségtelen maradványai, másfelől a dácziai őslakóknak a Balkán félszigeten át Kis-Ázsia felé irányult szellemi kapcsolatát a Schliemann által Hissarlik romjaiból felásott műtárgyakkal való nagy hasonlóság alapján meggyőzőleg illusztrálják. És innen látjuk feltárlui azt a vad regényes völgyet, mely messze benn a Szászvárostól délre eső Godján vadonjaiban őserdők közepette egy kellőképen máig se ismert s inkább a század elején 1800—1806 közt talált Kozon és Lysimachus aranyak után emlegetett mythiscus fejedelmi vár nagyszerű romjait

¹⁾ Hunyadmegyei neolithtelepek. Kolozsvár 1879. és a hunyadmegyei tört. rég. társulat I. Évkönyve.

rejtegeti s odáig két szegélyzetében egész sorozatát tárva fel az érdekesnél-érdekesebb sánczerődöknek. Innen Szászváros tőszomszédságából gazdagítja a bécsi császári muzeumot az oly ritkán mutatkozó bronzkocsik egyike. Ugyancsak Szászváros mellől szerezte a bécsi csász. régiségtár azt a 25 darab négyszögű torquest, melyeknek párját ezüsből a kolozsvári muzeumban látjuk. Valamivel távolabbról Csóráról nyert 1821-ben ugyanezen muzeum egy gazdag s leginkább ékszerekből álló 2 mark $12\frac{5}{16}$ lat nehéz barbar ezüstletet.¹⁾ A két helység közt emelkedik a kudzsiri csetátye (vár) nevű földvár, hol 1868-ban egész véletlenül néhány száz thasosi teradrachma (27—36 mm. 10—13·5 gramm) került napfényre. Alvincz, Balomir, Szászváros a teres völgy lapályról hasonlóképen részesei valának e régi colonisatióknak.

Maga a gyógyi völgy és környezete fel Gyulaféhevárig szintén számos tűzhelyét őrizte meg úgy a kő-, mint a bronzkori embernek s mindjárt itt a torkolatnál a Kőalja nevű praehistoricus telep, majd a boji Muncseltető s benn a völgyben Erdőfalva, Bakonya, Cseb, Bulbuk s a Maros mellett a kolozsvári muzeumnak egy kevésé ismert, de számban, minőségben a hallstadi²⁾ és watschi³⁾ (Krajna) bronzékszerek mellé helyezhető bronzkincse Akmórról. És most az Ompoly völgyénél félbeszakítva az Érczhegység hajdankori kulturmaradványainak regisztrálását: általános tájékoztató vázlatommal az Alföld keleti-szegélyzetébe szövődő Ruska-Pojanához kell tennem. Az előhegyeinek hullámos nyujtványaival Temesvár közeléig terjedő hegycsoport völgyzugai, az őstörténelem munkásai előtt alig tártak fel idáig becses emlékeket. A nyugati völgyekből Rumunyeszt falu barlangjának őskori maradványairól Lóczy Lajos geológiai felvételei adtak legelőször értesítést. Többet tudunk a keleti völgyek őstörténelmi szerepéről, mint a hol a hajdani Egerügy és jelenlegi Cserna mellől ismeretes vastelepek a történelem hajnalától kezdődőleg jelentékeny ipari-tevékenység tárgyát képezik. De a fém-

¹⁾ Archaeologische Analekte von Arneth. Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie d. Wissenschaften philos. Classe. Bd. VI. 280—293 és Joh. Gabriel Seidl. Archiv. f. Kunde oest. Geschichtsquellen XIII. Bd.

²⁾ Das Grabfeld von Hallstadt Ferd. Sacken Wien 1868.

³⁾ Praehistorische Ansiedelungen und Begräbnisstätten in Krain von Car Deschmann und Ferd. Hochstette. Wien 1879.

korszakot megelőzőleg jó idővel elhatott idáig a civilisatio s ugy a Vajda-Hunyadhoz nyíló zalasdi völgyön, mint az északabbra eső Pestesen terjedelmes kőkori telepeket sikerült kinyomozni. Utóbbi völgy helyrajzi fekvésénél fogva kiválóan alkalmas közvetítője lehetett a V.-Hunyad, vagyis az Egerügy tájékáról a Béga felé irányult közlekedésnek s egészen a hegység mélyéig megőrzé e nemű emlékeit. Torma Zsófiáé¹⁾ a felfedezés érdeme itt is s ő adott hirt és tüzetes leírást először azokról. Zsoszán, Nándor-Válya Nándor sorakoznak itt egymásután jellegzetes agyag- és kőszerszámaikkal s az utóbbi helységnél mutatkozó barlang ásatási eredményével én valék szerencsés a Természettudományi Társulat Közlönye 132. füzetében beszámolni s az előbbi telepeket is bevonva egyébként „A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében“ cz. tanulmányomba.²⁾

A czimben foglalt terület keretébe esik tulajdonképen a Strigy alsó-vidéke is, honnan Strigy-Szent-György, Szent-György, Válya, Kőboldogfalva, Lozsád mutatnak többé-kevésbbé gazdag praehistoricus településeket. A tárgyak bőségében s a keramikai diszítések nagy változatosságával s keleti vonatkozásaival itt különösen Strigy-Szent-György jöhet említésbe; míg Kőboldogfalvát a közelében mutatkozó kőfejtés teszi kiváló érdekűvé. Meggyőződésem szerint itt Kőboldogfalva mellett találták egy kidölt fa alatt azt a sok Lysimachust is, mely Martinuzzi birtokába s annak halála után Castaldolba vándorolva egy kis töredékében a bécsi cs. muzeumra szálltak. Épen a szomszéd hegységben semmisült meg egy azóta fájdalom nem ismétlődött sírlelet, mennyiben 1867-ben egy partolás alatt mosó asszony nagy rémülettel ember-csontvázat pillantott meg a partban. Az odaacsődült kíváncsi nép bátrabbja csakhamar észrevette a váz nyakát, végtagjait diszító ezüst ékszereket s kapzsisága legyőzve az irtózat érzelmeit; a becses lelet rövid idő mulva szét lőn darabolva. Végre a hegység egyik előrugó trachitkupja, a dévai várhegy a Marosvölgy elsőrangu erődítvényéül szolgált.

¹⁾ Hunyadmegyei neolithtelepek. Különlenyomat az „Erd. Muzeum“ 1879. évf. 5. 6. 7. füzeteiből. Kolozsvárt Stein János 1879.

²⁾ A kőkorszaki ember nyomai Hunyadmegyében Szászváros VIII. 31 lap. 1877. Ugyan e tárgyról Carl Goos Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde 1878.

De már is tulterjedt vázlatommal azt a jelentős szerepet, melyet én a Közép-Marosvölgy barlangtelepeinek a hajdani Dacia mivelődés-történelmében tulajdonítok: azt hiszem kellőképen sikerült kifejtennem s hátralevő soraimban áttérhetünk az anthropologiai szempontból itt szóba hozható barlangok rövid ismertetésére.

A) A Maros jobb partí hegység barlangtelepei Zám és Gyulafehérvár közt.

I. A godinesdi barlang és felső boji őskori telep.

Az Alföld felől Gyulafehérvárnak haladó vasutat használva Zám állomásnál tartjuk első állomáshelyünket. Az a mészvonalat, mely Lippa mögött Mészdorgosnál veszi kezdetét s a Maros balpartján szakaszokban Lalasinez, Capriora, Pozsega érintésével láthatóvá válik, Szelcsova falunál a jobb partra csap át s a Marostól folyvást távozólag észak-keletnek irányulva a vízválasztó mindkét oldalára feloszlott szirttetőket, kupdad alakzatokat, helyenkint alig észrevehető s a légkörbeliek által sokféleképen alakított tuskókat képez.

A zámi állomásról lóháton, vagy gyalogszerrel Tamasesd falun át intézzük kirándulásunkat. A völgy mentét követő falun felül pár hegyoldalra kapaszkodva érzük el egy kanyargós patak mentén Godinesd falut.

A házesoportokat silány kukoriczás, de annál bejebb rétek foltjai választják el s a tájékozatlan utazót a minduntalan változó elnevezések könnyen zavarba hozhatják. Egy Szasza nevű házesoporttal szemben a Colciu (Szirt) mézhomlokzat alól terjedelmes barlang tátong a völgybe alá. Bár cseppkövesedései, terjedelmes mellékblözetei teljesen méltóvá teszik arra, hogy az oda kivezető fárasztó utra elszánjuk magunkat, miután ősembertani maradványokat nem tartalmaz, leírását e tanulmány köréből ki kell ejtenem.

Utunkat tovább kell folytatnunk, míg nem egészen fenn a keskenyülő völgy fejeénél hangos vízuhogás válik hallhatóvá. Fák sűrűje takarja el a jelenség helyét s csak tudakozódásra értesülünk, hogy barlangból (pestere) tör elé a vízfolyás. A meredeken kikapaszkodva csakhamar eljutunk a vizesésig s elébb egy száraz mellékbarlangba lépve, onnan guggolva átmehetünk odáig, hol a hegy belsejéből előtörő patak szilaj erővel aláveti magát. A torkolathoz

balról is egy mellék-odu csatlakozik, hova csupán esőzésekor hatol viz. Geologiai és anthropologiai szempontból egyaránt a középső főüreg igényli ez alkalommal figyelmünket. A nagy tuskókkal elborított vízmederben befelé lépdelve csakhamar egy tárnaszerű résben találjuk magunkat, hol csak egyesével folytathatjuk utunkat. Ugyancsak nagy rábeszélésbe került, míg néhány suhanczot e kalandos vállalat-ra kísérőül nyerhettünk meg.

Idegenkedésük csakhamar kezdett érthetővé válni előttünk is, mert 40 méter távolságban a rostaszerűleg átlyuggatott boltozatról váratlan zuhanyban kezdénk részesülni s a vizesorgás által mozgásba hozott légáramoktól alig óvhattuk meg gyertyáinkat. Hosszu elmélkedésre, szemlélődésre mi hajlandóságot se érezve ugyancsak sietünk e légvonatos pontról mielőbb menekülni. Egy vizesésnek folyvást növekvő hangos lárájára fogadott már jó messziről s végre ott állottunk egy harmincz méternyi magas üreg alján, hova teljes erővel omlik a patak vize alá. Később a felszíni szemje alkalmával a Paltina Sirului nevű kaszálón szemtanui valánk a beszüremlésnek is. A falusiak elbeszélése szerint alig pár éve választá e nyaktörő utat magának a kis patak s azelőtt a barlang közelében egy bevágódáson jutott a sziklahátról a godinesdi völgybe.

A vizeséstől bennebb festői cseppkövesedések művészi csoportjai várják a látogatót. Ottjártamkor eredeti épségében szemlélhetém a természet plastikus munkájának eredményét; de azóta lehetőleg ide is bejutott a falusi nép rombolási tevékenysége, miután a kíséretemben volt suhanczok állítása szerint a friss cseppkőcsapokban a nép a juh és kecsketej elbűvölés legbiztosabb ellenszerét bírja s azok odaérintése után a tejelés nemcsak bizonyos, de egyuttal mennyiségre is öregbedik.

Elvégezve helyi szemlénket, a bevezető tornácz barlangiszapját vettem ásatás alá s ott csakhamar hamu és szénréteg s ezek eltakarítása közben nagymennyiségű praehistoricus eszeréptöredék és konyahulladék örvendeztetének meg. Két éven át ismételve látogatásomat meglehetősen bő anyaghoz jutottam; csakhogy kő- és csontszerű számokhoz ez a barlang a legszorgosabb kutatás daczára se juttatott.

Legtöbb lelet a fazekasnemükhöz tartozik. A cserepek általában jól iszapolt anyagból gyártvák, kívül-belől graphitos mázt, röthel tapaszt viselnek s anyagukban is szénkeveréket árulnak el. Az ége-

tés jól sikerült. A diszítésben jó izlés és haladott formaérvék nyilvánul. Kiváló előszeretettel alkalmazták a vonal betüzdelt czirádákat s a toll zig-zugékitést, lencsediszt s a geometricus ornamentatio példái is felmerülnek. Különösen diszes egy kis ivópohár-féle, melynek talpán csillagidom alakult ki, míg oldalán betüzdelt barázda sorok szövődnek egymáson át. Nagy gondot fordítottak főleg a peremdiszítésre, hová árral tüzdelték fel a finom berovásokat, vagy ujjbeggyel szabályszerű távolságban ismétlődő benyomásokat tettek.

A cserepek a szűk területhez képest elég bőven jelentkeznek, bár minden hihetőség szerint a lejtőre dobálták ki a barlanglakók a konyhahulladékot, és eltörött házi készletüket s onnan a viz utólag elsöpörte azokat. A patak ebbeli gazdálkodásának esett áldozatul a barlang középső részletében eltemetett emlékkészlet is, mikor évek előtt a vízfolyás erre irányulván épen a kulturréteget kezdte bevájni és pusztítani.

Házi állatokból juh, kecske, tulok-csontok fordulnak elé.

Kőeszközül csupán egy háromszögüvé idomított s minden szögleten átlukasztott gypslapot nevezhetek meg. Egészen hasonlót közölt Virchow R¹⁾ a berlini ethnologiai társulat közlönyében borostyánkőből, csak hogy utóbbin egy nyilván felfüggesztésre szánt nyílás látható. A godinesdi gypslemez is egy függő részletét képezheté, vagy amulette gyanánt jött használatba.

Bár Godinesden kövéső fejsze nem fordult elé, cserepeinek a Marosvölgy többi neolithtelepeihez hasonló technicája és diszítése alapján mégis a neolithkor egyik telepéül jelölhetem meg.

Alig 1 órányira ide a F. Boj mögött emelkedő hegyháton a kőszerszámok is jelentkeznek s onnan egy kőfejsze, egy furlyukból kihullott nucleus és több szilánk került a hunyadmegyei történelmi-régészeti-társulat dévai muzeumába.

Mint bevezetésemben is említém, Godinesd felső barlangja a f.-boji teleppel együtt a Körösbánya felé a Fehér-Körösnek irányult közlekedési vonal egyik állomásául minősíthető.

¹⁾ Verhandlungen d. berl. Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 1884. Jhg. 19. 363. lap.

II. A karácsonfalvi Szabó József, Hunfalvi János és az alsó elfalazott barlang.

És most a Brádnak vivő postaút boiczai részletéhez kell elfáradnunk, hol két szembe fekvő szirttető közé ékelődik a vadregényes karácsonfalva-boiczai szoros s egyuttal a történelem előtti ember településeivel fogadja a kutatót,

A szoros déli kijáratánál elhelyezkedett falu neve Karácsonfalva (Krecsunyesd) s innen a jobbparti lapos mésztetőre a Magurára egy meredek sziklaösvényen kell kikapaszkodnunk. A mészkőpadok kirugó fokain kialakult kecskeösvényt csak épfejű embernek ajánlhatom s szédülős egyének nagy kerülővel Barlangfalva (Pestere) felől juthatnak a hegyháttra, hol hatalmas dolinák tölcéses mélyedései kötik le azonnal figyelmünket. Ezek egyikét Csergettyü (Dringinya) néven ismeri a nép, miután a bedobott kő csattogva hull alá. Épen ez alá hatol be az anthropologiai szempontból legérdekesebb „Balogu“ nevű barlang, melyet én a m. tud. Akadémiához benyújtott rövid előleges jelentésemben¹⁾ a hazai földtan nagyérdemű bajnokának s egykori kedves emlékü tanáromnak, dr. Szabó József egyetemi tanár urnak nevével kívántam kitüntetni.

1. A Szabó József barlang, Magurának dél felé néző meredekjén már az országuton jövet észrevehető kapuzattal kezdődik. A tető alatt elvezető keskeny ösvényen nagy óvatosan odáig lépdelve először is tág előcsarnokban találjuk magunkat. Az elébb törpe boltozat hirtelen magasra emelkedik s majdnem a tetőre hatol úgy, hogy a víz át is rágta a vékony menyezetet s a világosság keskeny réseken hatol be.

Ez a szakasz az elébb érintett Csergettyü dolina alatt éri el végét s a dolinán behulló köhalmaz eltakarítására után haladhattam a második szakaszba. Onnan csak kúszva értem el a rohamosan fejlődő cseppkőburkolat miatt a harmadik és utolsó szakaszt, melyből egy végső fülkét a lehető legkényelmetlenebb kúszással érhetünk el.

E jelentékeny barlang előcsarnokában mindenütt cserépdarabokat, konyhamaradványokat emel ki az ásó, de legbocsesebb tárgyakat mégis az oldalhajlások, óduk rejtettek magukban. A magasra csúcsosodó boltozat szellőztető repedései a füst elvezetésére felettébb

¹⁾ Matematikai és természettudományi Értesítő II. kötet 6. füz. 1884.

alkalmasok levén, az itt tartózkodást különösen kedvelhették a barlang egykori tulajdonosai. A nagy terjedelem meglehetősen népességet türt meg s mert a felszínre szolgáló dolina ismét természetes kéményül kínálkozott: a második szakaszt is állandó tanyahelyül használhaták. És itt egy jókora oldalág könnyíté a lakozást. A harmadik szakaszban tűzhelynyomok nem mutatkoztak ily bőviben, miután ott a szabad tűz a barlang törpesége miatt nem vala ajánlatos. Végre említést érdemel az előcsarnokból a tetőre nyúló rés, melyen át kényelmesen kijárhattak s melynek eltorlaszolósa egy szikladarabbal is eszközölhető vala. Ily értelmű ki- és bejárásra utal a sziklafal erős csiszoltsága, minek példáját az általam átkutatott számos barlang egyikében se találtam meg.

Leggyakrabban jelentkeznek itt is a fazekas-mesterség termékei és pedig a kézzel idomított durva, földes leveles törzsű, vagy gondosabban idomított kettős csoport mellett egy korongon formált harmadik csoportozatban a római kéz termékeit ismertem fel. Utóbbi igen csekély számban mutatkozik az előbbiekhöz képest s annyiban bir nagy fontossággal, hogy barlangtelepeink chronológiájához használható adalékot képez s megállapíthatóvá teszi azt a nem érdektelen következtetést: mely szerint a barlangok használata a római foglalás koráig terjedt volna, vagyis a dákok még mindig igénybe vették a sziklahajléckakat.

Az anyagot olykor szénnel vegyítették s mindig a közel fekvő kőzetek omladékát használták fel. A durvább edényfajtákat homokdara rászórásával ellenállóbbá teszik; a tűznél használt edényeket szénpor bevegítésével már eleve barnává teszik, vagy graphitos keverékkel mázolták be. Folyadék eltartására szánt edényeiket röthelrel mázolták meg s úgy a graphit, mint a röthel tapasz lemezekben lefejtethető, mintha az első kiégetés után tapaszották volna fel.

A díszítési formáknak se szere, se száma. A textil és geometricus formák minden elképzelhető combinációját megtaláljuk s e mellett ujj s köröm lencseékités is bőviben mutatkozik. A barázdák töltelékéül kaolint, röthel graphitot használtak s a díszítetlen ivó kannákat legalább csiszolás által siettek tetszetősebbé tenni. A Csergettyű dolina alatt említett melléküregből két nagyobb tálféle edény és egy pár kisebb ivókanna került birtokomba, melyeket én a hu-

nyadmegyei tört. régészeti társulat muzeumába helyeztem el. Ez edények egyike szintén czirádadiszt visel.

Az edények nagyságuk és formájuk után itélve, inkább folyadékok, gabonanemük eltartására, majd meritésére, ivásra szolgáltak. Egy kanálformát is találtam. Főzésre ugyan használhatták némelyeket, melyeken a pörkölés világosan felismerhető; de sülésnél alig jöttek alkalmazásba, s úgy látszik, — legalább a pörkölés nyomaival előnkbe kerülő számos kődarabból itélve — hogy a husételeket inkább parázson, nyárson állították elé.

A kőszerszámokból első helyen kell felemlítnem egy quarcestrachit kézi őrlőt, mely a gabona használatának félreismerhetetlen bizonyítékát képezi. Két nagyobb csiszolt kőbalta, egy gömbded buzogány töredéke, véső részletek érdemelnek a kőeszközök közül különös említést. Mindezek anyaga az itt helyben előforduló melaphyr. Végre a parittyakövek nagy sokaságát hozhatom itt említésbe azon a gyagvasgömbökkel együtt, melyek mészapadok hézagaiból, repedéseiből kerülhettek birtokukba, s melyeknek valószínű rendeltetését a cserépnemük befestésén kívül nagy hihetőséggel saját becses énjük tetszetősebbé tételében feltételezhetjük.

Nemcsak a keramikában s a kőeszközök kiformalásában, gondos kicsiszolásában tüntetik ki magukat a barlang egykori urai; hanem a kézügyükbe került esontoknak árrá, tüvé alakításában is mesterek valának s csupán a szövés gyakorlásának tanujeleit nem hagyták reánk. A csonteszközök közül pár árfélet, egy véső féle töredéket, egy bordából alakított simitót s egy munkába vett szarvas agancs-darabot találtam. Különös érdeklél bír egy medve-fogból (caninus) alakított ár, melyen szenesedési dendritek vehetők észre. A tulok, juh, kecske rendszeresen tenyésztett állatok lehettek s ezek húsa szolgáltatá a legkeresettebb eledelt. A nomád állapotról a földmívelésnek imént említett bizonyítéka (örülkő) daczára aligha kiemelkedtek s a vadászat rendes keresetforrásuk lehetett. A vadmacska állkapesok, koponyák gyakorisága azt tanúsítja: hogy ennek húsától alig irtóztak. Róka, farkas és kutya is adózott a barlanglakók inyenczedésének s a közel erdők őzét nagyon kedvelték. Mindezen állatoknak nem teljes váza, csupán az izomzattól jobban ellepett egyes testrészei s a velőtartalmú csontjai jutottak a barlangba. A csigolyák csekély száma egyenesen arra utal: hogy nemcsak a végtagi

csontok velőtartalmát esemegézték fel; hanem a svájcei ezölöp faluk módjára a csigolyákat is zsirtalmuk miatt összetörve élvezték.

A fennebb érintettek egybevetéséből a talált tárgyak anyagának és kiállításának minőségéből önkényt kiderül: hogy a karácsonyfalvi Szabó József barlang a neolithkorbeli törzsek valamelyik menedékét képező.

2. A Hunfalvi János barlang. A Szabó József barlangtól, a szó szoros értelmében, nyaktörő ösvényen kell tovább haladnunk, hogy a Zidu cel din sus. (Felső falazott barlang) barlangot megtekinthessük. Különösen egy ponton, hol csak oldalt fordulva juthatunk a meredély felett át: nagy küzdelembe lép a buvárlati szenvedély az öffenntartási ösztönnel s könnyebbült lélekkel látjuk azt mindig magunk megett.

Nagy bajjal eljutunk a barlang tojásdad kapujához, melyben a falomok első tekintetre észrevehetőek. Legalább 1849. tavaszán is több falu compromittáltjai rejtegeték bűnös fejüket e majdnem megközelíthetetlen üregben az üldöző honvédek elől s az útról felröpiett golyók nyomai világosan kivehetőek a barlang falán. Az elfalazás azonban régibb keletű s a török invasiók idejéből datáiódik, mikor kutatási területemen egyebütt is erődökké rögtönözték a barlangokat s az elzáró falon löréseket hagyva, hősileg visszaverték a külső ostromot. A Rákóczy korszak tusáiban is használatba jöttek ezek a sziklaerődök s bár erről a vidékről biztos adattal nem rendelkezem, Hátszeg vidékéről, Szálláspatak mellett egy barlangban a környék nemességének ágyukkal felszerelt gyűlhelyét sikerült egy barlangban megtalálnom. Az elfalazott, vagy saját elnevezésem szerint Hunfalvi János barlang boltozata felett rozsdás szirtroncsalék jelzi a mészben lappangó pyritgümők romboló munkáját, egyuttal sziklafecskék biztos menedékét készítve elő az így kivájt odvasodásokban.

A Hunfalvi barlang több fordulóval 8 meter magas, 3,5 m. széles méretekkel mélyed a hegység belsejébe s főiránya átlag délről éjszaknak tart. A 76 meter hosszú barlang vége felé egész denevérrajok riadnak fel lépteink zajára. Cseppkőképződés alig mutatkozik; a falazaton vízfolyási barázdák észlelhetők, híven illusztrálva az egykor itt átfolyt meternyi víz szintáji hullámvázását. Ma a barlang

teljesen száraz s nagy esőzések se jut vízfolyás ide. Hőmérséklete megfelel a vidék átlagának, mert 1881. július 28-án d. e. 11 órakor 15° külső temperatura mellett 9°-ot (C) mértem s 1883. november 20-án, egy ködös, borongós őszi nap ismételt látogatásom idején ugyanennyit mértem.

A barlang további topographiai adatait mellőzve, ásatási eredményeimből felemlíthetem: hogy a Szabó-barlangéhoz hasonló szerkezetű cserepek s konyhahulladékok elég bőven mutatkoztak az előcsarnokban megkísérlett ásatás után. A tér és fejlődési viszonyok ugyan népeesebb településnek nem kedveztek; de kétségtelen, hogy az előbbivel egyidejűleg itt is tűzhelyet alakított magának a prae-historicus ember.

3. Az alsó elfalazott barlang. A Hunfalvi János barlanghoz vezető szédületes ösvényen ki kell kerülnünk a Magura külső széléhez s azután leereszkedve majdnem a mésztömzs alsó határáig, ott ismét haránt behuzódunk, mígnem a Hunfalvi barlang alatt az alsó elfalazott barlang elé érkezünk. Tulajdonképen csak látnunk lehet még ekkor a barlangot, mert ahhoz 10 m. meredeken kell kikapaszkodni. Embe-reim boeskorának elég vala a keskeny szirtpárkányzat és vékony pázsit lépcsőzet; de magamforma ember alig juthat ott ki s a kétélhágcsó igénybevételére van utalva.

A barlang különben alig 21 meter mély üreg s a két előbbivel nagyság tekintetében össze se hasonlítható. Cseppkövesedése nincs s nevét az itt létezett faltorlasztól nyerte még abból az időből, mikor a betörő török csordák elől a lakosság minduntalan kénytelen vala menekülni.

Cserépnémüi, hamu- és esontmaradványai arra utalnak, hogy nemesak újabb időkben, de az őskorban is alkalmas tanyahelyét képezé nemünknek.

III. A boiczai Magura barlangjai.

(Eötvös Loránd, Nagy-Csűr, Gr. Kuun Géza barlang.)

A karácsonyfalvi Magurának nyugati és északi párkányán még több barlang igényelte munkásságot; de azok egyike se nyújtott anthropologiai tanulmányra való anyagot s következőleg e szorosan ősembertani leletekre szorítókozó értekezés keretébe be se illeszthetők.

Látogassunk át tehát a szűk szirtheadékon félve átsurranó patak balpartjára, hol az előbbihez hasonló, de annál jóval magasabb mésztörmzs helyezkedett a melaphyrból és quarzporphyrból álló talapzatra, hatalmas szoborműként meszsziről magára irányítva az érkező figyelmét. Népies néven ez is Magura, s a mint a lejtősen elhelyezkedett nyugati fal látkörünkbe esik: mindjárt szembetűnnek annak tág, öblös üregei, melyeket épen ez okból „Csür“ (Sure) néven emleget a vidék. És jól lehet, ezek már völgymentiről észrevehetők, az irodalomban mégis említetlenül maradtak, mintha az odavezető út fáradalmai visszariasztották volna a könnyű sikereket hajhászó turistákat.

A Csűrőkhöz, jöllehet azok már Boicza, vagy régi okmányok elnevezése szerint Kis-Bánya (a mi valóban egy jelentésű a román Boiczával), határába esnek, mégis Karácsonyfalva (Krecsunyesd) felől tanácsosabb kiindulni. A rendkívül meredek hegyi ösvény gyakori pihenőin azonban szép kilátás kárpótol s az átellenes Magurának imént elhagyott barlangjai, a vadul összevissza szaggatott szirtfal csipkézetei után tekintetünk elkalandozhat ki a Maros teréig s azon túl nyugat felé a Ruska Pojána láncolataiból kialakult hullámozó hegyvidékig. Az út nehezebb része mégis a tetőn feltornyosuló mészsirt alatt veszi kezdetét, hol állandó görélyáron kell előküzdeni magunkat s tüskés cserjék nehezíték lépteinket. A Magurán felül tulajdonképen még egy melléksirt: a Vátup várna reánk, de annak egyetlen barlangja praehistoricus méltatásra igényt nem tart.

1. Szemlénket tehát a legmagasabb Csűrrel kezdhetjük, hova ismét jó hegyászó tempókkal kell magunkat a 7 meter sziklafalon kiemeltetnünk. Keskeny, de magasan boltozott előcsarnokba érkezünk. A mész rozsdás roncsai itt is nagy darabokban válnak le a mennyezetről s egész gáttá halmozódtak a bejárásnál. A tető csakhamar guggoló helyzetre kényszerít, hogy a hátsó szakasz gyönyörű cseppkövesedéseivel annál kellemesebben meglepjen. A középen orgonacső alakú csoportozat emelkedik, melyet oltárnak néz a jámbor nép.

A felett ragyogó stalactit-csoportozatokra esik lámpánk fénye s az épen csak imént kialakult finom alakzatok tündéries szinszóródása lebűvölő hatást gyakorol ránk.

A 65 m. hosszúnak mért barlang ilyenénkép, cseppkőképződvényeivel is kitűnik; de egyuttal ásatási eredményénél fogva is igényt

tarthat figyelmünkre. A boltozat omladványából keletkező kavics takarónak a bejáró pásztorok tüzhelymaradványaival vegyült rétege alatt az ősember *typicus* cserepei szén- és hamurétege következnek a bevegült háziállat-csontokkal együtt. A fazekas készítmények földes leveles törése, rossz iszapoltsága legott szembetűnik. A töréslapokon durva quarezszemek, földpátdarabok mutatkoznak. A disztés ritka s a helyett röthel és graphitmáz jött inkább alkalmazásba s utóbbiakat a gondos kicsiszoltság tünteti ki. Korongon készült eserép nem mutatkozott; de ép edény se került birtokomba. Pár jaspisszilánkon kívül egyéb kőszerszámra se akadtam. A konyhahulladékokban jüh-, tulok- és kecskecsontokat ismertem fel. A barlang szűkebb térvizonyainál fogva alig egy-két család egyidejű befogadására szolgálhatott, hanem a karácsonyfalvi Szabó József barlanggal egyidejűleg ez is igénybe vala véve. E barlangot az Akadémia *mathem.* természettud. bizottsági előadó, dr. báró Eötvös Loránd, egyet. tanár úr nevével kívántam kitüntetni.

2. Kevéssel alább egy igazi „Csűr“ igénylő figyelmünket. A csűr elnevezést tán erről általánosíták, mert három kijárója mindenikén egyszerre kilátást nyerünk belőle s 10 m. magasra emelkedő boltive az arányok láttani növelésének teljesen kedvez. E többirányu kapuzat előidézésében a mészbe vegyülő pyritnek mindenestre jelentékeny rész jutott s idővel ez a barlang is a szomszédos nyílt üreg sorsára jut, melynek boltozata már beomolván, csupán az oldalfalak alakjából képzelhetjük el eredeti kinézését. Ősi időkben épen utóbbi lehetett előnyben, mert a jelenlegi barlang sziklatalaján nem mutatkoznak culturmaradványok, de a nyugati kijárónál és a szomszédos beomlott üregnél különösen szép graphitos és csi-szolt cserepeket sikerült gyűjtenem. S valóban ezen üreg egyesíti mindama kellékeket u. m. természeti védettség, messzire terjedő kilátás, nehezen megközelíthető hegyi legek közelsége, melyek az ősember sziklaházainak megválasztásánál itt, az Érc hegységben mérvadóknak valának.

3. Egy hosszú kőfolyosón, melynek omladványai közt a konyhahulladékok szintén jelentkeznek, a sorrend szerint legelső barlanghoz érkezünk. A repkénnyel befutott s galagonya és csipkerózsa-cserjéktől védett sziklafalon nagy nehezen kikapaszkodva egy 13

meter széles, 37 meter hosszú üreg torkolatában találjuk magunkat, honnan érkezésünk zaja egész denevérrajt riaszt fel, annak jeléül: hogy pásztorok se igen háborgatják a barlang csendjét. A fejünk felett 8 m. magasra emelkedő boltív közepén egy kürtöszerű dolina nyílik a tetőre, állandó világosságot nyújtva a barlangnak, melynek minden részét világító anyag nélkül járhatjuk be. Jobbra még egy 13 m. hosszú, 4,5 m. széles oldalágot kell meglátogatnunk, mely ismét a tetőre szolgáló dolinában éri végét. Végre a főportalétól oldalt még egy külső sziklapáholyba állapodhatunk meg s ebben én a barlang eredeti feljáróját keresem, bár ma meredeken folytatódik alatta a sziklafal. Legalább rám a nagy kapuzat azt a benyomást tette: hogy a nyugati szélrohamok szárnyain a Magura meredekjét ostromló atmosphaeriliák romboló munkája idézte elő.

A barlang egyébként mostani alakjában is igazi sziklaerősség s nem csoda, ha az ősember sietett birtokába venni. Tető dolinája természetes kürtő gyanánt kínálkozott s a légsere szabályossága az itt tartózkodásnak nagyon is kedvezett. A barlang praehistoricus maradványait haragos vörös (röthellett festett) cserépnémük töredékei, juh-, kecske- és tulokcsontok képezik s a lejtőn pár jaspisszilánkot is gyűjtünk 1883. őszén Szinte Gábor, főreáliskolai tanár ural.

E terjedelmes barlangot a hunyadmegyei történelmi régészeti társulat nagyérdemű elnöke: gróf Kuun Géza, akadémiai titiszteleti tagnak nevére kívántam elnevezni, azon lekötelező érdeklődés némi viszonzásául, mivel a nemes gróf úr barlangtanulmányaimat elősegíteni és kitüntetni sziveskedett.

IV. Gyógypatak völgyének őstelepei.

1. Az algyógyi barlang.

Boiczáról keletre Algyógy felé kell intézni lépteinket, mint a hol a történelemelőtti korszak fennebb röviden jellemzett fő közlekedési vonala a Gyógypatak mentén kezdetét veszi. Közvetlenül Algyógy felett a feredő-gyógyi thermákhoz vezető uttól jobbra a szőlőhegyek közül a Maros tág terére egy mésztuffából képződött sziklafal tekint alá. Ez a Kőalja, melynek keleti homlokzatában több barlangos öblösödés tárul fel alkalmas pásztoranyagot nyújtva. Egy ilyen barlangocskát (4 m. széles, 3 m. hosszú) szemelt ki még 1876-ban örök nyughelyéül Hunyadmegye köztisztviselőiben álló főura

s a magyarság országszerte tisztelt Maecenasa, gróf Kuun Kocsárd. Átalakítási munkálatok közben Jakab Mózes ev. ref. lelkész figyelmét cseréptörmelék, hamu és csontnemű ébreszté fel, ki sietett észleleteit Torma Zsófia urnővel közölni. Fájdalom, úgy Torma Zsófia, mint a szászvárosi ev. ref. Kuun tanoda küldöttje Sándor János barátom későre érkeztek már arra, hogy a leletek eredeti helyzetéről pontos felvételeket eszközölhessenek. A jelekből ítélve, itt egy érdekes sirlelet törmelékeivel állunk szemben, mert a koponya felső boltozata s a váz több részlete több edény törmelékkel és egy díszes kannával a szászvárosi ev. ref. Kuun tanoda birtokába jutottak. Azonban a munkások állítása szerint a csontváz alig feküdt 0.6 m. mélységben, míg a kannák 1.2 m. mélyre valának helyezve. Ez előfordulási viszony az egyidejűségnek ellene mondana, ha teljes hitelességéhez szó nem férhetne. Ilyeténkép pusztán a leletek regisztrálására kell szoritkozunk, a miben ez a kis barlang a karácsonyfalvi Szabó József barlang mellé helyezhető.

a). Fazekas készítmények. A szászvárosi kollegyom a barlang belsejéből két majdnem ép kannával bir; Torma Zsófia szintén egy ivópohárfélét szerzett hét edényrészletével. Mindezen edények gondos kidolgozásra mutatnak, kívül vörös vagy sárga agyagvasmázzal, belül szén és graphit festéssel tűnnek ki, s általán finom izlésre mutató idomban készültek. Az egyik öblös kanna alul kihasalódik, füle jó magasra hajlik fel. A másik alul elkeskenyül s füle ennek is magasra hajlik. Ugyanígy állították ki a Torma Zsófia tulajdonában levőt. Különbön tálcza-félék s váza-alaku edények töredékei is kerültek innen napfényre.

A diszítés a lehető legválasztékosabb s a barázda sorok mértani csoportozatai mellett a lencseszerű lemezeknek a barázda- vagy vonalsorokra illesztése szintén igen gyakori. Mindez igen gyakorlott kézre és erős formaérzékre utaló kivitelben jelentkezik. Az edénytalpakon a barázdák és pontozatok csillagképleteket kerekítenek ki.

b). Kőszerszámokul jaspis szilánkok s kőfejszék jöhetnek innen említésbe. Egy idomtalan amphiból gneisz szekercze (6 cm. hosszú, 4 $\frac{1}{2}$ cm. széles) s egy 13 cm. hosszú, 7 $\frac{1}{2}$ cm. széles elhajlott élű homokkőbalta Torma Zs. urnő szászvárosi gyűjteményében látható. Egy harmadik homokkőbalta a budapesti országos ki-

állítás alkalmával a n. muzeumba került. Kézi örlő töredéke is mutatkozott egy köcsákány darabjával együtt.

c) Csontszerszámokból 2 drb csontár, egy használt disznóagyar váltak ismeretessé. Végre tulok- és madárcsontok fordultak még itt elé.

2. Az erdőfalvi gróf Kuus Kocsárd barlang.

A barlang magasra hajló füllel ellátott edényeit a fémkorba való átmeneti időre helyezhetjük, sőt ennek bizonyságául Torma Zs. urnó innen egy disztárgy öntésére használt mintát is talált.

E minden tekintetben érdekes barlangtól befelé haladva a gyógyi patak mellett Bozes falunál egyszerre három felé ágazik a völgy. Mi a középső ágat követve, egy óra alatt Erdőfalva nevű kis hegyi helységnél fogad az első barlang. Közvetlen a falu alatt egy rövid szirthasadékon töri át a patak magát. A szoros défi kijárója felett a Vurvu Cornetului tárja fel a Scopte Sirgyilor (Szerbek tanyája) nevű barlangot, mely már nevéből következtetve, az újabb kor villongásai idején a hihetőleg szerbekből álló telepeseeknek menedékkül szolgálhatott s aligha ellene nem bizonyít ez is ábrándos nationalis íróknak, kik a románok származási fajtát Trajánig szeretik terjeszteni s hallani sem akarnak a későbbi betelepedésről.

A barlang igen nehezen közelíthető meg. Meredek ösvényét benőtték a fák; torkolata elé egész erdő csalán helyezkedett s mindenütt kőomladvány teszi fárasztóbbá az előhaladást. Végre a meg-lepetés önkénytelenül elröppenő ahjával egy hatalmas csarnokban találjuk magunkat, melynek háttérében a sejtelmes félhomályból mythicus szobrokhoz hasonló cseppkő alakzatok bontakoznak ki. Az egésznek kísérteties, idegenszerű hatását még jobban növeli a falazat kékbe játszó színezete, s a rátelepült zuzmókból származó halvány fakó sávozatok beszövődése. Hogy a hatás még teljesebb legyen, iszonyu sokaságban felröppenő denevérek surrannak el szüntelen s közbe a sziklafecskék sipongva csapnak ki a boltív üregesedéseit elfoglaló fészükéből.

A hind pagodákat hozzák emlékezetünkbe a barlang hatalmas arányai. A hátsó szakaszból két oldalt átellenesen mellék üregesedések nyílnak meg, csak hogy a meredekre dülő talapzat a járást-kelest lehetlenné teszi.

A főcsarnokban megkísérlett ásatás mindenütt vastag humus rétegre vezetett. Ez alatt újabb eredetű tüzhelymaradványok s végre a praehistoricus ember ételmaradványaival vegyülő durva mivű cserepek. Itt a graphitos és pirosra mázolt cserepek mutatkoztak s ékítést még idáig egyen se találtam.

Köszerszámokból pár szilánkot említhetek fel. E barlangot a hunyadmegyei magyarság körül elévülhetlen érdemekkel bíró gróf Kun Kocsárd nevével kívántam megkülönböztetni.

3. A váracska (cetečuja.)

Épen a barlang átellenében a balpart meredek szikla tetején találjuk meg a barlang elővárát. Maga a nép is cseteczuja, váracska néven ismeri s valóban a keskeny sziklaháton a mesterséges lekapitottságot azonnal észreveszszük. Hajdan ösvény is kanyargott fel a szikla oldalán; most a kiálló mészpad lépcsőzetén jutni fel legkönnyebben, bár ovatos elővigyázat nélkül minduntalan járhatatlan meredekre érünk. Egy leegyengetett előfokra érkezünk először, hol nagy bőviben találjuk a cserépdarabokat. Fenn az egyengetett várfok bármely pontján mélyítsük le ásónkat: mindenütt durva, rosszul megmunkált cseréptöredék fordul ki a földdel együtt. Hasonlókép járunk a hegylejtőn s a legérdekesebb tárgyakat épen alatt a hegy lábánál találtam. Különben minden kiálló sziklafok, hol a föld és törmelék megállapodhatik, egyúttal az őslakóktól aládobált háztartási eszközök romjait is megőrzé.

A fazékas készítményekben túlnyomó számmal a piros és fekete fajta jelentkezik, ezek egy része ujjbenyomásos és karczolatos diszitással van tetszetősebbé téve. Az edényfestésnél és valószínűleg kendőző szerül használt agyagvasrögök itt is megtalálhatók. A szövőipar eszközeiből országgyűrűt találtam. Mindezek kétségtelenül praehistoricus hagyatékok; de ezek mellett a rómaiak kékes fajtájú kőedényei is mutatkoznak. S ez nagyon is indokolja a bevezetésben kifejtett véleményemet: hogy a Zalatna, Abrudbánya és Fehér Körös forrás vidéke közti hegyesomó ősi bányászatához a közép Maros teréről a rómaiak is itt az Algyógy-Erdőfalva-Balsa-Almás vonalon keresték a legrövidebb érintkezést s ez útvonal egyik őrállomását minden hihetőség szerint épen a Cetečuja sziklahátra illesztették.

A telep praehistoricus járulékaihoz tartoznék még egy 1884 tavaszán itt talált bronzláncsavég, csak hogy az fájdalom a falusi cigány kezén a tudományra nézve végleg megsemmisült.

4. A Barlangszikla és környéke Erdőfalván,

Erdőfalvát kereken kívül oly mészszirtek övedzik, melyek az ősembernek minden tekintetben megfelelő tanyahelyeket nyújtottak. A lapos hegyhátak legelője a marhaállomány életfeltételeit biztosítja, a meredek falazat barlangjai, odai az idő viszontagságai és ellenséges támadások idején nyújtottak menedéket. Így a helységen felül egy újabb szirthasadék nyílik meg s azt mindkét oldalról terjedelmes mészszirtek követik. A vadregényes sziklaszoros Glod faluig szolgál s szépség dolgában párját ritkítja hazánkban. Erdőfalva épen kijárója alatt veszi kezdetét egy katlan forma öblözetbe vonva meg magát igénytelen házaival. A portalenak összevissza szaggatott alakzatai a bástyaformán tornyosuló mésztömzsök festői látványt nyújtanak s a jobbparti szirtsor szépségére elég jellemző, hogy a természet alkotásai iránt kevésbé fogékony nép is Mennorszá g (Raj) elnevezéssel adózik bámulatának. E méltóságosan kimagasló s távolról is több barlanggal kecsegtető sziklafal előtt egy kisebb mésztömzs szolgáltatta mindazonáltal a kutatni való anyagot. A patak völgyéhez simuló s Barlangkőnek (Pietra Pestere) elnevezett szirt teljesen be volt népesítve s a középen állott barlang képezheté a település központját. Maga a barlang mai beomlott alakjában alig méltó ez elnevezésre; de boltozatának romjai világosan megkülönböztethetők. Kereken körül zsák számra gyűjthetjük a cserépdarabokat és szilánkokat s nagyobb örömemre egy szépen kicsiszolt diabas vésőt is találtam itt. A cserepek szerkezete, díszítése teljesen azonos a cetecujáéval, a szilánkok anyaga jaspis, carneol, mely anyag épen a gyógyi patak mandulakő görgetegeiben szerfelett gyakran mutatkozik.

Innen a Mennorszá g felé haladólág a görgetegben mindenütt edénytöredékek találhatók s a Muncsel nevű terjedelmes hegyhátról egy durván kinagyolt, a használat és ismételt élezés nyomait magánviselő nagyobb szabású kőfejszét sikerült beszereznem.

És az őskori emlékek e hegyháton úgy Balsa mint Glod faluk felé, vagyis nyugati és éjszaki irányban, sőt a balparti tetőkön Cs e b

és Rakonya faluk felé mindenütt megújulnak egy félnapi körben tüntetve fel az egykori tanyahelyek, állomások nyomait.

B). A Ruska Pojana keleti lejtőjén mutatkozó jelentősebb östelepek.

A nándori barlangcsoport.

És most bucsut véve a Maros jobb parti hegységtől a bal partra kirugó Ruska Pojana övében felfedezett barlangtelepet kívánom egész röviden bemutatni. Déváról a V.-Hunyad felé haladó útról Al-Pestésnél letérve a Cserna, vagy helyesebben Egerügy egyik oldal völgyébe hatolunk. Alig hagyjuk el Fel-Pestest Zsoezán — hajdani Ság — már östeleppel fogad. Nándor-Válya Nándor határában ugyanezek ismétlődnek. Mindhárom telep a Petak nevű patakhoz lejt s főleg dendrites jaspis szilánkokban bővelkedik. Az innen kikerült fejszék, vésők, kalapácsok anyaga amphibolit, majd homokkő, kovasavas agyagpala és kovapala. A kőszerszámok közül különösen érdekes Torma Zsófia urhölgy birtokában egy fejlesztőredék, melynek első ízben eltört nyéllukát másodszer újra kezdve a furási technica illustratióját szolgáltatták benne az utókornak. Az agyagnémük rendkívül bőségben jelentkeznek szintén s ezek közt a simító agyaghasábok, a talpas ivópohárfélék s egy bálványalak jöhetnek itt említésbe. A cziráda diszítés mellett a sépia festés is alkalmazva volt.

Specialis czélunkhoz képest mellőzve a további részletezést a Nándor falu feletti sziklaszoros barlangcsoportjához kell térnünk, hol összesen 12 barlang és odu igényli az anthropologusok figyelmét. Legjelentékenyebb s egyúttal leletekben is leggazdagabb a patak jobb partja felett sorrend szerint is legelől álló barlang, melynek sziklatalpát jelentékeny mélységre a negyedkor sárgás mészhomokja tölti ki, lekoaptatott kavieshőmpölyeivel, a boltozat omladványaival együvé temetve a negyedkor emléseiből az Ursus spelaeus Bluml és Hyaena spelaea csontjait. A praehistoricus ember anyagkészletétől mindenesetre a barlangtól távolabbi lelőhelyről később belettek hurczolva a skót szarvas Cervus megaceros két agancstőredéke, az ősló (Equus primigenius), gyapjas orrszarvu (Rhinoce-

ros tichorrhinus), gimszarvas (*Cervus elaphus*), őstulok (*Bos primigenius*) feldolgozásra alkalmas, vagy ékszerűl használt némely csontjai. A barlangi ember asztali örömei között ott szerepeltek a *Bos taurus*, *Bos urus*, kecske (*Capra hircus*), juh (*Ovis aries*), sertés (*Sus scrofa domestica*), hód (*Castor fiber*), nyul (*Lepus timidus*), borz (*Meres taxus*), róka (*Canis vulpes*). Szárnyasokból tyuk, fajd, a ruczáéhoz hasonló csontok jöttek elé s ott szerepelt még a kutya mint hűséges társa őseinknek, sőt a farkas csontjai is mutatkoztak.

A barlang tulajdonképen egy nagy tereméből áll s kettős rés-sel nyílik a szabadba. Az őslakók az előtornáczon alkalmas tüzelő helyet találhattak s a meredek lejtőn konyhahulladékaikat ledobálták, míg nyájaiknak a tető laposán kényelmes legelő kínálkozott. Az átellenes sziklafal ugyan jóval kisebb oduban szintén szolgáltatott egy ilyen sziklatanyát. Az itt előfordult cserépkészítmények meglehetősen haladott technicát és elég fejlett formaérzékeny képviseletnek. A nagy különbség egyébként önmagában értésünkre adja, hogy valamint ma, úgy akkor se készítettek minden célra egyenlő fazekas műveket s például a kisebb kannafélékre, ivópoharakra nagyobb gondot fordítottak, mint az ételek eltartása, vizszállítás stb. céljából készült edényekre. Egyébként a hus pörkölése itt is jobbadán a parázon, köveken és nyárson s nem annyira edényekben mehetett végbe. A készítés módját és ornamentatit véve alapul a karácsonfalvi Szabó József barlang hármassá beosztása itt is megmaradhat.

Köszeközök közül a szilánk volt tulnyomó, míg a véső, balta ritkábban s akkor is töredékben s a sziklatetőn mutatkozott. Kifurt balta töredék egyetlen egy került ki az egyik szomszédos barlangocskából. A szilánkok, vakarók, kőkések anyaga dendrites jaspis, szarukő, kvarcz s mindez a környék krétaképletének mandulaköveiből rendelkezésre állott; míg a kvarczitot és amphibolitot a Ruszka Pojana szolgáltatá.

Csonteszközök. E rovat alá egy simításra szolgált disznóagyar, egy fűrész formára kipattogatott juhborácsont tartoznak; de ide kell vennünk az átlukasztott meghasított hiéna, medve, farkas fogakat, melyek nyilván nyakék gyanánt, amuletteül jöhettek használatba.

A fémek se maradtak képviseletlenül, mert a barlang egyik oldal öblösödésében egy csinos kanná, egy hosszú jászpis szilánk tár-

saságában Torma Zsófia urnő egy rézsodrony, alkalmasint egy fibula ivét, volt szerencsés megtalálni. E mellett a már több helyen említett agyagvasgumók valószínűleg a jelzettem rendeltetéssel itt is észrevehetők.

Végig tekintve az előadottakon, bár az adatok felsorolásával ez inkább összegelő, mint részletező előadásban korlátolva valék, annyit azt hiszem mégis kideríthetünk, hogy a közép Maros völgyét követő jobb és bal parti mésztetőket s azok barlangos képződéseit a praehistoricus ember kiváló előszeretettel hajlékául választá s azon átjárók, melyek az Érczhegységben és Ruzska Pojanához máig a közlekedés leghatékonyabb tényezői, a kőkortól kezdve részesei valának a civilisatio terjedésének, mintegy felhiva figyelmünket arra: hogy a fémek használatba vételének bizonytalan idejü kezdetétől fogva arrafelé irányítá a szerzési vágy az egymást követő emberöltők s egymás romlásán uralomra jutó fajok lépteit.

E sziklaoduk, barlangok elhelyezkedése s térbeli minősége kizárja az állandó benlakás lehetőségét s tulajdonképen csakis a természet mostohasága s a szomszéd törzsek támadása ellen veheték igénybe tartósabban a barlangokat s egyébkor a serdülő nemzedék az elaggott törzstagok otthonát képezheté az, míg az erőteljesebbek nyájaikkal a szabadban, a hegyi legelőkön, vagy vadászkalandokon töltik el életük java részét a zsákmányul ejtett, vagy lakmározásra levágott állatoknak bizonyos részleteivel, tán a hegyi népeknél maig divatozó negyeddel kedveskedve otthon maradt övéiknek.

Annyi bizonyosnak látszik a rendelkezésünkre álló leletekből és tapasztalati adatokból: hogy az itt szóban levő ősember törzseknél közös háztartást folytatott s a családi életnek mai elkülönültsége akkor alig volt gyakorlatban. E sziklaerődökbe vonult népesoport asztali örömeivel nem vala kizárólag a változó vadász szerencsére utalva, hanem saját maga által gondozott háziállatokkal rendelkezve a helyes ösztön és hosszú gyakorlat ujjmutatásaiából azok husainak élvezhetővé tételére rászokott, kiváló előszeretettel viseltetvén önkényt érthetőleg még mindig az erdők, ligetek, rétek vadjai iránt, melyeknek elejtésében egyszerű kőfegyverei daczára nagy ügyességet tanusíthatott.

Nagy elismeréssel szólhatunk e barlanglakók a g y a g i p a r á-

ról s épen a használat esélyei miatt ugyancsak fokozott tevékenységre valának e tekintetben utalva. Pedig mennyi munkába, milyen példás türelembe kerülhetett egy-egy nagyobb szabású urna elállítására például, mikor szabad kézzel kelle ezt idomítani s a kiégetés szabad tűznél eszközöltetett. És épen azért, mivel a fogyatékos megszilárdítás a tartósságot is jelentékenyen rövidíté, fel kell tennünk, hogy a marhatartásnál kevésbé igényelt gyöngéd nem, valamint a tüzhelyhez kötött többi egyének állandó házi iparát képezheté a fazekekesség. A roppant fogyasztás máskülönbén alig való pótolható. És ez edények kiállításában nem szoritkoztak pusztán az anyagi élet szükségleteire, hanem azok formálásában s főleg diszitéseben magasabb értelmi belátásuk mellett szépészeti érzékük is nyilvánulni kezdett, sőt némely *symbolicus* jelek s bálványféle alakok tanúsága szerint vallás-erkölcsi életük se állott teljesen parlagon. Ép oly kitünő mesterei lehettek a hálófónásnak sőt a szövésnek, legalább a gyakran észlelhető körte idomu agyag tárgyak és a szintén agyagból készült gyűrük ide utalnak bennünket.

E mellett tűzkőből, jaspisból, szarukőből, csillámpalából, amfibolit, homokkő, kvarczit, trachyt, diorit, melaphyr stb. kőzetből hatalmuk növelésére félelmes fegyvereket, szekerczéket, baltákat, nyil- és lándzsa végeket gyártottak; sőt élelmi szerük megaprózására kőforgácsokból késpengéket állítottak elé s örlő köveket használtak. A számos vakarókés jelenléte a bőrkészítés bizonyítékául tekinthető, s a némileg megmunkált állatbőrökből esontárok segítségével védőleplet is készítettek testük elleplezésére, megoltalmazására. A vörös és sárga agyagvasgömbök előfordulása az agyagnémükön felismerhető festés gyakorlaton kívül arra a következtetésre is feljogosít, hogy saját testük cziczomázásánál nem érték be az agyag, kagyló gyöngyökkel, állatfog diszitményekkel; de saját fogalmuk szerinti bizonyos kendőzés gyakorlatában a külső hatás eszközeit növelni igyekeztek.

A további kutatás feladata leendő végérvényesen kideríteni ez őslakók kilétét s e téren Torma Zsófia urnőnek évek óta készülöben levő tanulmányaihoz nagy várakozások fűződnek. E helyen és alkalommal érzük be a telepek topographiai megállapodásával s annak kimutatásával, hogy azok a neolith korból veszik származásukat, de a fémkorra is átterjedtek s hogy az erdélyi felföld eme része a kőkortól kezdve népesítve volt.